

TƯƠNG ỨNG PHỤ ÂM ĐẦU TRONG THỔ NGỮ CAO LAO HẠ DƯỚI GÓC NHÌN LỊCH ĐẠI NGUYỄN THỊ THỦY*

TÓM TẮT: Bài viết khảo sát các tương ứng phụ âm đầu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ (Bố Trạch, Quảng Bình) trên cơ sở đối chiếu với tiếng Việt toàn dân và đặt trong khung lý thuyết ngữ âm lịch đại. Dựa trên tư liệu điền dã do tác giả trực tiếp thu thập, kết quả nghiên cứu cho thấy bên cạnh các tương ứng ổn định, tập trung chủ yếu ở nhóm phụ âm mũi và một số phụ âm tắc, thổ ngữ Cao Lao Hạ còn nổi bật bởi các tương ứng mang tính đa chiều, đặc biệt ở nhóm phụ âm xát và các phụ âm hữu thanh. Những tương ứng này phản ánh sự chồng lớp của các quá trình bảo lưu và tái cấu trúc trong lịch sử phát triển phụ âm đầu tiếng Việt. Qua đó, bài viết góp phần làm rõ giá trị tư liệu của thổ ngữ Cao Lao Hạ đối với nghiên cứu ngữ âm lịch đại, đồng thời cung cấp thêm cứ liệu cho việc nhận diện các quy luật biến đổi phụ âm đầu trong phương ngữ Trung Bộ.

TỪ KHÓA: Cao Lao Hạ; Nghệ Tĩnh; tương ứng âm đầu; ngữ âm lịch đại; phương ngữ học.

NHẬN BÀI: 19/12/2025.

BIÊN TẬP-CHỈNH SỬA-DUYỆT ĐĂNG: 18/04/2026

1. Dẫn nhập

Trong bức tranh phương ngữ của tiếng Việt, khu vực Trung Bộ từ lâu được xem là vùng lưu giữ nhiều dấu vết quan trọng của lịch sử ngữ âm (Hoàng Thị Châu, 1989; Trần Trí Dõi, 2011). Các thổ ngữ thuộc khu vực này vừa thể hiện những đặc điểm bảo lưu tương đối ổn định, vừa cho thấy các biến đổi phức tạp do tác động của lịch sử cư trú và quá trình tiếp xúc ngôn ngữ. Chính sự đan xen giữa bảo lưu và đổi mới đã khiến phương ngữ Trung trở thành địa bàn có giá trị đặc biệt đối với nghiên cứu ngữ âm lịch đại tiếng Việt.

Thổ ngữ Cao Lao Hạ thuộc xã Hạ Trạch, huyện Bố Trạch, tỉnh Quảng Bình, là một trong những thổ ngữ tiêu biểu của khu vực Bắc Trung Bộ. Cộng đồng cư dân tại đây có lịch sử cư trú lâu đời, với sự chồng lớp của nhiều nhóm dân cư khác nhau, tạo nên những đặc điểm ngôn ngữ phức tạp và giàu tính lịch sử. Về phương diện phương ngữ học, Cao Lao Hạ thường được xem là nằm trong vùng chuyển tiếp giữa phương ngữ Bắc và phương ngữ Trung, đồng thời có quan hệ gần gũi với các thổ ngữ Nghệ Tĩnh. Tuy nhiên, thổ ngữ này cũng thể hiện nhiều đặc điểm dị biệt, đặc biệt trong hệ thống ngữ âm, khiến nó trở thành một đối tượng có giá trị đối với nghiên cứu ngữ âm lịch đại tiếng Việt (Ferlus, 1995; Nguyễn Thị Thủy, 2019, 2020). Trong nghiên cứu ngữ âm lịch sử, phụ âm đầu là thành phần có tính ổn định tương đối trong cấu trúc âm tiết, đồng thời phản ánh rõ các quy luật biến đổi như mũi hóa, vô thanh hóa, xát hóa và tắc hóa. Việc khảo sát các tương ứng phụ âm đầu giữa thổ ngữ Cao Lao Hạ và tiếng Việt toàn dân không chỉ có ý nghĩa miêu tả, mà còn góp phần cung cấp cứ liệu thực chứng cho việc nhận diện các quy luật biến đổi ngữ âm trong lịch sử tiếng Việt. Không chỉ nằm ở vị trí tiếp giáp giữa nhiều tiểu vùng phương ngữ, thổ ngữ này còn thể hiện một hệ thống phụ âm đầu có nhiều dạng thức dị biệt so với tiếng Việt toàn dân. Những dị biệt đó không đơn thuần là các sai khác đồng đại, mà còn gợi mở những vấn đề liên quan đến lịch sử hình thành và phát triển của hệ thống ngữ âm tiếng Việt ở khu vực Bắc Trung Bộ.

Trong nghiên cứu ngữ âm lịch sử, phụ âm đầu được xem là thành phần có tính ổn định tương đối trong cấu trúc âm tiết, đồng thời là khu vực phản ánh khá rõ các quy luật biến đổi ngữ âm như mũi hóa, vô thanh hóa, xát hóa và tắc hóa. Việc khảo sát các tương ứng phụ âm đầu giữa thổ ngữ Cao Lao Hạ và tiếng Việt toàn dân vì thế không chỉ có ý nghĩa miêu tả đặc điểm ngữ âm của một thổ ngữ cụ thể, mà còn góp phần cung cấp thêm cứ liệu thực chứng cho việc nhận diện và kiểm chứng các quy luật biến đổi phụ âm đầu trong lịch sử tiếng Việt.

*TS; Trường Đại học Khoa học Công nghệ Kỹ thuật Thành phố Hồ Chí Minh;

Email: thuy.nguyenthi@hcmute.edu.vn

Xuất phát từ những nhận định trên, bài viết tập trung khảo sát các tương ứng phụ âm đầu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ trên cơ sở tư liệu điền dã của tác giả, đặt trong quan hệ đối chiếu với tiếng Việt toàn dân và tham chiếu một số dữ liệu phương ngữ Trung khi cần thiết. Qua đó, bài viết hướng tới việc làm rõ những lớp bảo lưu và đổi mới trong hệ thống phụ âm đầu của thổ ngữ Cao Lao Hạ, cũng như vị trí của thổ ngữ này trong bức tranh lịch đại của phương ngữ Trung Bộ.

Mục tiêu nghiên cứu:

Thứ nhất, hệ thống hóa các kiểu tương ứng phụ âm đầu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ trên cơ sở đối chiếu với tiếng Việt toàn dân, qua đó nhận diện những tương ứng ổn định và những tương ứng mang tính đa chiều trong hệ thống phụ âm đầu của thổ ngữ này.

Thứ hai, phân tích đặc điểm của các tương ứng phụ âm đầu từ góc nhìn lịch đại, làm rõ mối quan hệ giữa các hiện tượng bảo lưu và đổi mới trong quá trình phát triển lịch sử của tiếng Việt, thể hiện qua tư liệu thổ ngữ Cao Lao Hạ.

Thứ ba, làm rõ giá trị tư liệu của thổ ngữ Cao Lao Hạ đối với nghiên cứu ngữ âm lịch đại tiếng Việt, góp phần bổ sung cứ liệu cho việc nhận diện các quy luật biến đổi phụ âm đầu trong khu vực phương ngữ Trung Bộ.

2. Cơ sở tư liệu và phương pháp nghiên cứu

Tư liệu được sử dụng trong bài viết là tư liệu điền dã thổ ngữ Cao Lao Hạ (Bố Trạch, Quảng Bình) do tác giả trực tiếp khảo sát và ghi nhận trong quá trình nghiên cứu. Các đơn vị từ vựng được lựa chọn bảo đảm tính phổ biến trong giao tiếp của cộng đồng người nói, đồng thời phản ánh đầy đủ các kiểu phụ âm đầu xuất hiện trong thổ ngữ.

Trong nghiên cứu này, tiếng Việt toàn dân được sử dụng làm chuẩn đối chiếu nhằm xác lập các kiểu tương ứng phụ âm đầu giữa thổ ngữ Cao Lao Hạ và hệ thống ngữ âm tiếng Việt hiện đại. Bên cạnh đó, một số dữ liệu của các thổ ngữ thuộc phương ngữ Trung, đặc biệt là Nghệ Tĩnh, được sử dụng với tư cách tư liệu tham chiếu lịch đại, giúp làm rõ hơn mức độ bảo lưu hay đổi mới của các dạng thức phụ âm đầu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ.

Việc xác lập các tương ứng phụ âm đầu được tiến hành trên nguyên tắc: mỗi tương ứng chỉ được xem là có giá trị khi được xác nhận bằng nhiều đơn vị từ vựng khác nhau. Các tương ứng không chỉ được xem xét ở bình diện đồng đại, mà còn được đặt trong mối quan hệ với các quy luật biến đổi phụ âm đầu đã được xác lập trong ngữ âm lịch sử tiếng Việt như mũi hóa, vô thanh hóa, xát hóa và tắc hóa. Trên cơ sở đó, bài viết hướng tới việc lý giải các hiện tượng tương ứng phụ âm đầu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ như kết quả của sự chùng lóp các quá trình biến đổi ngữ âm trong lịch sử.

3. Kết quả và thảo luận

3.1. Các tương ứng phụ âm đầu ổn định

Trong số các tương ứng phụ âm đầu được khảo sát, một nhóm các tương ứng mang tính ổn định tương đối có thể được nhận diện giữa thổ ngữ Cao Lao Hạ và tiếng Việt toàn dân. Nhóm này tập trung chủ yếu ở các phụ âm mũi và một số phụ âm tắc cơ bản, phản ánh lớp bảo lưu quan trọng của hệ thống phụ âm đầu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ.

3.1.1. Nhóm phụ âm mũi

Khảo sát tư liệu cho thấy, các phụ âm mũi /m/, /n/ và /ɲ/ trong tiếng Việt toàn dân nhìn chung có sự tương ứng một - đối - một với các phụ âm cùng vị trí cấu âm trong thổ ngữ Cao Lao Hạ. Các đơn vị từ vựng tiêu biểu cho thấy sự ổn định khá cao của các phụ âm mũi ở vị trí đầu âm tiết, với rất ít trường hợp biến thể đáng kể.

Sự ổn định này phù hợp với nhận định chung của các nghiên cứu ngữ âm lịch sử tiếng Việt cho rằng các phụ âm mũi thuộc nhóm âm có tính bảo lưu cao, ít chịu tác động của các quy luật biến đổi mạnh trong quá trình phát triển lịch sử. Trong thổ ngữ Cao Lao Hạ, việc các phụ âm mũi được bảo lưu tương đối nguyên vẹn cho thấy đây là lớp âm nền tảng, phản ánh những đặc điểm ngữ âm có thể truy nguyên về giai đoạn Việt - Mường chung.

Bảng 1. Các tương ứng phụ âm mũi giữa tiếng Việt toàn dân và thổ ngữ Cao Lao Hạ

TV toàn dân	Cao Lao Hạ	Ví dụ
-------------	------------	-------

m-	m-	mẹ - mạ
n-	n-	năng - nấng
ng-	ng-	ngà - ngà

Từ các dữ liệu trên, có thể nhận thấy rằng ở nhóm phụ âm mũi, thổ ngữ Cao Lao Hạ không thể hiện sự xáo trộn đáng kể so với tiếng Việt toàn dân. Điều này cho phép xem nhóm tương ứng này như một mốc đối chứng quan trọng, làm nền cho việc nhận diện các tương ứng phức tạp hơn ở những nhóm phụ âm khác.

3.1.2. Nhóm phụ âm tắc cơ bản

Bên cạnh các phụ âm mũi, một số phụ âm tắc trong tiếng Việt toàn dân như /b/, /t/, /d/ và /k/ cũng cho thấy sự tương ứng khá ổn định trong thổ ngữ Cao Lao Hạ. Các dạng thức phụ âm đầu này phần lớn được bảo lưu về vị trí và phương thức cấu âm, chỉ có một số biến thể nhỏ không mang tính hệ thống.

Sự ổn định của nhóm phụ âm tắc cơ bản cho thấy rằng các quy luật biến đổi như vô thanh hóa hay xát hóa chưa tác động mạnh mẽ lên lớp âm này trong thổ ngữ Cao Lao Hạ. So với một số thổ ngữ Trung Bộ khác, Cao Lao Hạ thể hiện xu hướng bảo lưu rõ rệt hơn ở nhóm phụ âm tắc, qua đó góp phần làm nổi bật tính dị biệt của thổ ngữ này trong bức tranh phương ngữ Trung Bộ.

Bảng 2. Các tương ứng phụ âm tắc cơ bản giữa tiếng Việt toàn dân và thổ ngữ Cao Lao Hạ

TV toàn dân	Cao Lao Hạ	Ví dụ
b-	b-	ba - ba
đ-	đ-	đá - đá
t-	t-	tay - tay
k-	k-	cá - cá

Từ góc nhìn lịch đại, các tương ứng ổn định ở nhóm phụ âm tắc cơ bản có thể được xem là kết quả của sự bảo lưu các đặc điểm ngữ âm hình thành sớm trong lịch sử tiếng Việt. Chính lớp tương ứng này tạo nên nền tảng để làm nổi bật các hiện tượng tương ứng đa chiều và tái cấu trúc mạnh mẽ hơn ở những nhóm phụ âm khác trong thổ ngữ Cao Lao Hạ.

3.2. Các tương ứng phụ âm đầu mang tính đa chiều

Khác với nhóm tương ứng ổn định, các phụ âm đầu mang đặc trưng xát và một số phụ âm hữu thanh trong tiếng Việt toàn dân cho thấy tình trạng tương ứng phức tạp và đa chiều trong thổ ngữ Cao Lao Hạ. Ở nhóm này, mối quan hệ giữa các dạng thức không còn mang tính một - đối - một, mà thể hiện sự đan xen của nhiều kiểu phản xạ ngữ âm khác nhau, phản ánh các lớp biến đổi chồng xếp trong lịch sử.

3.2.1. Phụ âm /v/ và các dạng tương ứng

Trong tiếng Việt toàn dân, phụ âm đầu /v/ có một giá trị ngữ âm tương đối ổn định. Tuy nhiên, trong thổ ngữ Cao Lao Hạ, phụ âm này lại cho thấy nhiều dạng thức tương ứng khác nhau tùy theo đơn vị từ vựng và môi trường ngữ âm. Bên cạnh dạng tương ứng trực tiếp với /v/, tư liệu khảo sát còn ghi nhận các dạng phản xạ khác như [b], [j] hoặc [f].

Bảng 3. Các dạng tương ứng của /v/ trong thổ ngữ Cao Lao Hạ

TV toàn dân	Cao Lao Hạ	Ví dụ
v-	v-	voi - voi
v-	b-	vẽ - bề
v-	d-/gi-	vải - dải
v-	f-	vợ - phợ

Sự đa dạng trong các dạng tương ứng của /v/ cho thấy đây là một phụ âm đầu chịu tác động mạnh của các quy luật biến đổi ngữ âm trong lịch sử. Việc /v/ tương ứng với các âm tắc hoặc xát vô thanh có thể được lí giải như kết quả của quá trình xát hóa và tái cấu trúc phụ âm đầu, trong đó các giai đoạn trung gian vẫn còn được bảo lưu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ. So với tiếng Việt toàn dân, Cao Lao Hạ vì thế phản ánh rõ hơn những lớp biến đổi chưa được chuẩn hóa hoàn toàn. Điều này cho

thấy phụ âm /v/ trong thổ ngữ Cao Lao Hạ không còn là một đơn vị ổn định, mà đã trải qua quá trình phân hóa mạnh, phản ánh các lớp biến đổi ngữ âm chồng xếp trong lịch sử tiếng Việt.

3.2.2. Nhóm phụ âm ghi bằng chữ Quốc ngữ d, gi, r

Một trường hợp điển hình khác của tương ứng đa chiều là nhóm phụ âm ghi bằng chữ Quốc ngữ d, gi, r. Trong tiếng Việt toàn dân hiện nay, các phụ âm này phần lớn đã hội tụ về một giá trị phát âm, thường được mô tả là /z/. Tuy nhiên, trong thổ ngữ Cao Lao Hạ, các dạng thức tương ứng của nhóm phụ âm này lại hết sức đa dạng.

Tư liệu khảo sát cho thấy các phụ âm d, gi, r trong tiếng Việt toàn dân có thể tương ứng với các dạng thức khác nhau trong thổ ngữ Cao Lao Hạ như [j], [z], [d] hoặc [ð]. Đáng chú ý, có những trường hợp một dạng thức phụ âm đầu trong Cao Lao Hạ đồng thời phản xạ nhiều âm đầu khác nhau của tiếng Việt toàn dân, tạo nên các mối quan hệ tương ứng hai chiều.

Sự tồn tại song song của các dạng thức này phản ánh trạng thái chưa hoàn tất của quá trình hội tụ phụ âm đầu trong lịch sử tiếng Việt.

Bảng 4. Các dạng tương ứng của d/gi/r trong thổ ngữ Cao Lao Hạ

TV toàn dân	Cao Lao Hạ	Ví dụ
d-	d-	dao - dao
gi-	d-	giăng - dăng
r-	r-	răng - răng
d/gi/r	j-/z-	giếng - giếng

Hiện tượng này cho thấy thổ ngữ Cao Lao Hạ đã bảo lưu những lớp phản xạ ngữ âm khác nhau của nhóm phụ âm d, gi, r, vốn đã bị trung hòa trong tiếng Việt toàn dân hiện đại. Từ góc nhìn lịch đại, đây có thể được xem là dấu vết của các giai đoạn biến đổi trung gian trong lịch sử phát triển của hệ thống phụ âm đầu tiếng Việt, nơi quá trình xát hóa và hữu thanh hóa chưa diễn ra đồng đều.

3.2.3. Nhóm phụ âm xát và các biến thể cấu âm

Ở nhóm phụ âm xát vô thanh như /s/, /x/ và các phụ âm ghi bằng chữ Quốc ngữ tr, ch, tình trạng tương ứng trong thổ ngữ Cao Lao Hạ cũng cho thấy sự phức tạp đáng kể. Các dạng thức như [s], [t], [tʰ] xuất hiện trong tư liệu khảo sát cho thấy sự bảo lưu những đặc điểm cấu âm mà tiếng Việt toàn dân hiện nay đã làm mờ hoặc trung hòa.

Bảng 5. Các dạng tương ứng của phụ âm xát trong thổ ngữ Cao Lao Hạ

TV toàn dân	Cao Lao Hạ	Ví dụ
s-	s-/ʃ-	sông - sông
x-	x-	xanh - xanh
tr-	tr-/t-	trâu - trâu
ch-	ch-/tʰ-	chén - chén

So với một số thổ ngữ Trung Bộ khác, trong đó có Nghệ Tĩnh, thổ ngữ Cao Lao Hạ thể hiện mức độ phân hóa và đa dạng cao hơn ở nhóm phụ âm xát. Điều này cho thấy Cao Lao Hạ không chỉ phản ánh xu hướng bảo lưu, mà còn là kết quả của các quá trình tái cấu trúc ngữ âm diễn ra trong lịch sử, chịu sự chi phối của nhiều yếu tố nội tại và ngoại tại.

Những dạng thức này cho thấy hệ thống phụ âm xát trong thổ ngữ Cao Lao Hạ vẫn giữ lại các đặc điểm cấu âm cổ, đồng thời phản ánh các hướng biến đổi khác nhau, tạo nên các biến thể.

3.2.4. Nhận xét

Từ các phân tích trên, có thể nhận thấy rằng các tương ứng phụ âm đầu mang tính đa chiều là đặc điểm nổi bật của thổ ngữ Cao Lao Hạ. Sự tồn tại song song của nhiều dạng thức phản xạ cho cùng một âm đầu trong tiếng Việt toàn dân phản ánh quá trình chồng lớp của các biến đổi ngữ âm trong lịch sử.

Những tương ứng đa chiều này không chỉ giúp làm rõ diện mạo ngữ âm đặc thù của thổ ngữ Cao Lao Hạ, mà còn cung cấp những cứ liệu quan trọng cho việc nghiên cứu các quy luật biến đổi phụ âm đầu trong lịch sử tiếng Việt. Chính ở nhóm tương ứng này, giá trị tư liệu của thổ ngữ Cao Lao Hạ được thể hiện rõ nét nhất.

3.3. Nhận xét dưới góc nhìn lịch đại

Những tương ứng phụ âm đầu được trình bày ở các mục trên cho thấy thổ ngữ Cao Lao Hạ phản ánh một bức tranh ngữ âm vừa mang tính bảo lưu, vừa thể hiện những biến đổi phức tạp trong lịch sử phát triển của tiếng Việt. Sự phân hóa rõ rệt giữa các tương ứng ổn định và các tương ứng đa chiều cho phép nhận diện những lớp biến đổi khác nhau, gắn với các giai đoạn lịch sử không đồng nhất của hệ thống phụ âm đầu.

Ở nhóm tương ứng ổn định, đặc biệt là các phụ âm mũi và một số phụ âm tắc cơ bản, thổ ngữ Cao Lao Hạ thể hiện sự bảo lưu tương đối rõ nét. Những tương ứng này có thể được xem là dấu vết của lớp ngữ âm hình thành sớm trong lịch sử tiếng Việt, phản ánh các đặc điểm đã được ổn định từ giai đoạn Việt - Mường chung. Việc các phụ âm này ít chịu tác động của các quy luật biến đổi mạnh cho thấy tính bền vững tương đối của chúng trong quá trình phát triển lịch sử.

Ngược lại, các tương ứng phụ âm đầu mang tính đa chiều, tập trung chủ yếu ở nhóm phụ âm sát và các phụ âm hữu thanh, phản ánh những biến đổi diễn ra muộn hơn và có tính phức tạp cao hơn. Sự tồn tại song song của nhiều dạng thức phản xạ cho cùng một âm đầu trong tiếng Việt toàn dân cho thấy các quá trình biến đổi như sát hóa, hữu thanh hóa và tắc hóa không diễn ra đồng đều ở tất cả các vùng phương ngữ. Thổ ngữ Cao Lao Hạ, trong trường hợp này, có thể được xem là nơi bảo lưu các giai đoạn trung gian của quá trình tái cấu trúc phụ âm đầu.

Đặt thổ ngữ Cao Lao Hạ trong bức tranh chung của phương ngữ Trung Bộ, có thể nhận thấy rằng thổ ngữ này vừa chia sẻ một số đặc điểm bảo lưu với các thổ ngữ lân cận, vừa thể hiện những nét dị biệt rõ rệt. So với tiếng Việt toàn dân, các dạng thức phụ âm đầu trong Cao Lao Hạ cho thấy mức độ phân hóa cao hơn; so với một số thổ ngữ Trung khác, trong đó có Nghệ Tĩnh, Cao Lao Hạ lại nổi bật bởi sự đa dạng và phức tạp của các tương ứng đa chiều. Điều này gợi ý rằng lịch sử hình thành của thổ ngữ Cao Lao Hạ có thể chịu tác động đồng thời của nhiều yếu tố, bao gồm lịch sử cư trú, tiếp xúc ngôn ngữ và các biến đổi nội tại của hệ thống ngữ âm.

Từ góc nhìn ngữ âm lịch đại, những kết quả trên cho thấy việc nghiên cứu các thổ ngữ cụ thể như Cao Lao Hạ có ý nghĩa quan trọng trong việc kiểm chứng và bổ sung các quy luật biến đổi ngữ âm tiếng Việt. Các dữ liệu của thổ ngữ Cao Lao Hạ không chỉ góp phần làm rõ tính không đồng đều của các quá trình biến đổi phụ âm đầu giữa các vùng phương ngữ, mà còn cung cấp thêm cứ liệu thực chứng cho việc tái dựng lịch sử phát triển của hệ thống ngữ âm tiếng Việt.

4. Kết luận

Trên cơ sở khảo sát các tương ứng phụ âm đầu trong thổ ngữ Cao Lao Hạ dưới góc nhìn lịch đại, bài viết đã cho thấy bức tranh tương ứng vừa có tính ổn định, vừa mang tính đa chiều, phản ánh rõ nét sự chùng lóp của các quá trình biến đổi ngữ âm trong lịch sử phát triển của tiếng Việt. Bên cạnh những tương ứng một đối một tương đối ổn định, tập trung chủ yếu ở nhóm phụ âm mũi và một số phụ âm tắc cơ bản, thổ ngữ Cao Lao Hạ còn nổi bật bởi các tương ứng phức tạp ở nhóm phụ âm sát và các phụ âm hữu thanh.

Những tương ứng ổn định có thể được xem là dấu vết bảo lưu của hệ thống phụ âm đầu hình thành sớm trong lịch sử tiếng Việt, phản ánh lớp ngữ âm nền tảng có tính bền vững cao. Ngược lại, các tương ứng mang tính đa chiều cho thấy những biến đổi diễn ra muộn hơn, gắn với các quy luật sát hóa, hữu thanh hóa và tái cấu trúc hệ thống phụ âm đầu. Việc các dạng thức phản xạ khác nhau cùng tồn tại trong thổ ngữ Cao Lao Hạ cho phép nhận diện những giai đoạn trung gian của quá trình biến đổi ngữ âm mà tiếng Việt toàn dân hiện nay không còn phản ánh đầy đủ.

Từ góc nhìn phương ngữ học, thổ ngữ Cao Lao Hạ không chỉ là một biến thể bảo lưu của phương ngữ Trung, mà là một trường hợp thổ ngữ mang tính dị biệt, nơi các lớp biến đổi ngữ âm chùng xếp lên nhau trong quá trình lịch sử. Chính đặc điểm này khiến thổ ngữ Cao Lao Hạ trở thành một nguồn tư liệu có giá trị đối với nghiên cứu ngữ âm lịch đại tiếng Việt, đặc biệt trong việc làm rõ tính không đồng đều của các quá trình biến đổi phụ âm đầu giữa các vùng phương ngữ.

Những kết quả đạt được trong bài viết góp phần bổ sung cứ liệu thực chứng cho nghiên cứu lịch sử phát triển của hệ thống phụ âm đầu tiếng Việt (Trần Trí Dồi, 2011), đồng thời gợi mở hướng tiếp

cận sâu hơn đối với mối quan hệ giữa biến đổi ngữ âm và các yếu tố lịch sử - xã hội trong sự hình thành và phát triển của các thổ ngữ tiếng Việt. Ngoài ra nghiên cứu không chỉ góp phần làm rõ đặc điểm ngữ âm của một thổ ngữ cụ thể, mà còn có ý nghĩa trong việc kiểm chứng các giả thuyết về tiến trình biến đổi phụ âm đầu trong lịch sử tiếng Việt. Đồng thời, nghiên cứu cũng cho thấy vai trò của các thổ ngữ địa phương như những “tàng địa chất ngôn ngữ”, lưu giữ các lớp biến đổi mà ngôn ngữ chuẩn không còn bảo tồn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Tiếng Việt

1. Nguyễn Tài Cẩn (1995), *Giáo trình lịch sử ngữ âm tiếng Việt* (Sơ thảo), Nxb Giáo dục, Hà Nội.
2. Hoàng Thị Châu (1989), *Tiếng Việt trên các miền đất nước*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
3. Trần Trí Dõi (2011), *Giáo trình lịch sử tiếng Việt*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
4. Trần Trí Dõi (2009), “Về nguồn gốc lịch sử của dãy âm đầu mũi [m, n, ɲ, ŋ] trong tiếng Việt”. Tạp chí *Ngôn ngữ*, số 11 (246), tr.1-11.
5. Trần Trí Dõi (2011), *Một vài vấn đề nghiên cứu so sánh lịch sử nhóm ngôn ngữ Việt - Mường*. Hà Nội: Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
6. Trần Trí Dõi (2011), *Ngữ âm lịch sử tiếng Việt*. Hà Nội: Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
7. Trần Trí Dõi (2015), *Các bài về quy luật tắc hoá trong lịch sử tiếng Việt*.
8. Nguyễn Thị Thủy (2019), “Vị trí thổ ngữ Cao Lao Hạ ở tỉnh Quảng Bình trong bức tranh phương ngữ Trung Bộ của tiếng Việt”. Tạp chí *Ngôn ngữ & đời sống*.
9. Nguyễn Thị Thủy (2020), “Ngữ âm thổ ngữ tiếng Việt Cao Lao Hạ”. Tạp chí *Ngôn ngữ & đời sống*.
10. Võ Xuân Trang (1997), *Phương ngữ Bình Trị Thiên*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.

Tiếng Pháp

11. Ferlus, M. (1995), “Particularités du dialecte vietnamien de Cao Lao Hạ”, *Cahiers de Linguistique Asie Orientale*.
12. Ferlus, M. (1996), “Un cas de vietnamisation d’un dialecte vietnamien hétérodoxe du Quảng Bình”, *Mon-Khmer Studies*.
13. Ferlus, M. (1981), *Essai de phonétique historique du vietnamien*. Paris.
14. Ferlus, M. (1995), *Particularités du dialecte vietnamien de Cao Lao Hạ (Quảng Bình, Vietnam)*. Paris: CRLAO - CNRS - EHESS.

Initial consonant correspondences of the Cao Lao Ha Dialect from a diachronic perspective

Abstract: This paper investigates initial consonant correspondences in the Cao Lao Ha dialect (Bo Trach District, Quang Binh Province) from a diachronic phonological perspective, based on fieldwork data collected by the author. The analysis shows that, alongside relatively stable correspondences concentrated in nasal consonants and several basic plosives, the Cao Lao Ha dialect exhibits a number of multidirectional correspondences, particularly in fricatives and voiced consonants. These correspondences reflect the superposition of conservative and innovative processes in the historical development of Vietnamese. The findings contribute to a clearer understanding of the diachronic phonological value of the Cao Lao Ha dialect and its position within the Central Vietnamese dialectal landscape.

Key words: Cao Lao Ha dialect; initial consonants; phonological correspondences; diachronic phonology; Central Vietnamese dialects.